

УДК 811.161.1+811.583]’373

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ
МОВНИХ ЗАСОБІВ ОЦІНКИ
ОБРАЗУ БАТЬКІВЩИНИ
У РОСІЙСЬКІЙ ТА КИТАЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ**

Бурякова О.С., канд. філол. наук, Петренко І.П. (Харків)

У статті розглядаються особливості лексичної структури образу Батьківщини в російській і китайській поезії. Аналіз російських і китайських віршованих текстів показав, що лексична структура образу Батьківщини у російській поезії може включати слова з негативним емотивним значенням, опозитивні за семантикою словам, які експлікують авторську оцінку, тоді як у китайській поезії лексичними засобами втілення образу Батьківщини є лексеми, які традиційно виражають позитивні конотації.

Ключові слова: лінгвостилістичний аналіз, меліоратив, оцінний компонент, пейоратив, російська і китайська поезія.

Бурякова Е.С., Петренко И.П. Сравнительный анализ языковых средств оценки образа родины в русской и китайской поэзии. В статье рассматриваются особенности лексической структуры образа родины в русской и китайской поэзии. Анализ русских и китайских стихотворных текстов показал, что лексическая структура образа родины в русской поэзии может включать слова с отрицательным эмотивным значением, оппозитивные по семантике словам, которые эксплицируют авторскую оценку, тогда как в китайской поэзии лексическими средствами воплощения образа родины являются лексемы, которые традиционно выражают положительные коннотации.

Ключевые слова: лингвостилистический анализ, мелiorатив, оценочный компонент, пейоратив, русская и китайская поэзия.

Buryakova E., Petrenko I. Comparative Analysis of Linguistic Means for Evaluating the Motherland Image in Russian and Chinese Poetry. The peculiarities of the Motherland image lexical structure in Russian and Chinese

poetry have been considered in the article. The analysis of Russian and Chinese poetic texts has been showed that the lexical structure of the Motherland image in Russian poetry may include words with a negative emotive meaning to be opposite to the semantics of words that explicate the author's assessment. In the Chinese poetry the linguistic means of the Motherland image embodiment are lexemes traditionally expressed by positive connotations.

Key words: evaluative component, linguostylistic analysis, meliorative words, pejorative words, Russian and Chinese poetry.

Проблема використання художнього тексту в іншомовній аудиторії, незважаючи на багату історію і значний ступінь розробленості, продовжує цікавити методистів та викладачів російської мови як іноземної (РЯІ). Піонерами в аналізі мови художніх творів для потреб викладання РЯІ були А.М. Васильєва [3] та Т.І. Пабауська [11].

У 1970-ті роки М.І. Гореліковою були обґрунтовані методичні принципи лінгвостилістичного аналізу художніх творів з метою викладання РЯІ [4; 5]. Значний внесок у формування методики роботи з художніми текстами на заняттях з РЯІ зробили праці Н.В. Кулібіної [8; 9].

Складним і актуальним у методиці лінгвостилістичного аналізу віршованого тексту нерідною мовою залишається питання щодо семантичної структури та функціонування слів з оцінним компонентом значення, або так звана *оцінна лексика*.

Як відомо, розрізняють *меліоративну* (позитивну, від лат. *meliorare* – «поліпшувати»), *нейтральну* (нульову) і *пейоративну* (негативну, від латинського *pejorare* – «погіршувати») мовну оцінку. При цьому меліоративність і пейоративність протиставляються нейтральній оцінці, яка є точкою відліку в здійсненні оцінювання. Критерієм оцінних властивостей слова є один із таких параметрів: словникова дефініція, що визначає дане значення як позитивно-або негативно-оцінне; експресивний характер лексичної одиниці, що пов'язаний зі схвальним або несхвальним відношенням до позначуваного, словникова помітка (якщо така є у словниковій статті); асоціативний потенціал слова, що виявляється під час спрямованого асоціативного експерименту.

У даній статті меліоративна та пейоративна лексика розглядається в лінгвокультурологічному аспекті, а саме – на матеріалі російських

і китайських поетичних текстів досліджуються можливості відображення в мові оцінної діяльності мовного колективу.

Мета статті – проаналізувати деякі особливості використання меліоративно- і пейоративно-забарвлених лексичних одиниць у російських і китайських віршованих текстах про Батьківщину. Вибір об'єктом дослідження проблеми функціонування слів з оцінним компонентом значення в складі названих текстів становить **новизну** даної статті.

У китайських віршованих текстах, присвячених опису рідного краю, використовуються лексичні одиниці винятково з меліоративним забарвленням, тоді як у російській поезії в межах одного поетичного тексту, що присвячений зазначеній тематиці, можуть використовуватися слова з діаметрально протилежною оцінкою позначуваного. Так, засобом створення художнього образу Батьківщини у творах російських поетів можуть виступати лексичні одиниці, які традиційно виражають негативні конотації (*однообразный, унылый* і т.п.). При цьому оцінна позиція автора знаходить відображення в словах із протилежним емотивним значенням (*родимый, мил, любит*). Тобто, в межах одного контексту може спостерігатися розбіжність прагматичних характеристик оцінних слів і слів, що використовуються автором для опису рідного краю.

Як компоненти лексичної структури образу Батьківщини, що втілений у російській поезії, можна виділити, зокрема, пейоративні прикметники, які виражають значення «лишенный гармонии, неприятный на вид» (див. [10]). Наприклад, уживання пейоратива *некрасивая* [избушка] у контексті поезії О. Кольцова «Письмо к Д.А. Кашкину»: *Потом в час лени молчаливой // Я рано полюбил покой, // Приют избушки некрасивой // И разноцветный садик мой ...* (Кольцов О. «Письмо к Д.А. Кашкину»). Порівняймо також есенінське *низкий* [дом] у віршованому уривку *Низкий дом с голубыми ставнями, // Не забыть мне тебя никогда, – // Слишком были такими недавними // Отзвучавшие в сумрак года ...* (Есенін С. «Низкий дом с голубыми ставнями...»), де прикметник *низкий* є синонімом прикметника *некрасивый* (*низкий* [дом] – «покосившийся, убогий дом»), і епітети *однообразный* [вид деревень], *безлюдные* [равнины], *безжизненные* [пустыни] у віршах І. Нікітіна «Юг и север» та «Отъезд»: *Глядишь кругом, – все сердцу*

говорит: // И деревень однообразный вид ..., // И снежные безлюдныя равнины ... (Нікітін І. «Юг и север»); Прощайте, темныя дремучие леса, // С необозримыми степями ..., // Сугробы снежныя безжизненных пустынь, // Ночей суровые туманы ... (Нікітін І. «Отъезд»).

Пейоративна лексика, що використовується в текстових відрізках описового характеру, нейтралізується вживанням позитивно-оцінних слів: *приют [избушки некрасивой] – не забыть ... никогда [низкий дом] – сердцу говорит [однообразный вид деревень].*

Зорові й слухові образи Батьківщини в російській поезії співвідносні за лексичною структурою. Так, образ російського села у вірші М. Некрасова «Надрывается сердце от муки ...» створюють іменники *жуужжание – писк – крик – треск – скрипенье – грохот*, що позначають різкі, неприємні слуху звуки, дисгармонія яких підкреслюється вживанням прикметника *нестройный (нестройные пiski галчат)*, антонімічного до прикметника «гармоничный»: *По холмам, по лесам, над долиной // Птицы севера вьются, кричат, // Разом слышны – напев соловьиный // И нестройные пiski галчат, // Грохот тройки, скрипенье подводы, // Крик лягушек, жуужжание ос, // Треск кобылок, – в просторе свободы // Все в гармонию жизни слилось ... (Некрасов М. «Надрывается сердце от муки ...»).* Розглянутій низці лексем опозитивний за семантикою іменник *гармония [жизни]*, що виражає позитивну авторську оцінку.

Російські віршовані твори про Батьківщину не тільки відображають природу рідного краю, але й описують певні культурні реалії – народну музику, пісні тощо. До найбільш частотних лексем, які виконують функцію епітета й використовуються для характеристики стародавніх народних наспівів, належить прикметник *унылый* (порівняймо, наприклад, такі твори, як романс «Бродяга», написаний, імовірно, на слова І. Кондратьєва, романс «Однозвучно гремит колокольчик» на слова І. Макарова, вірші «Ночлег чумаков» О. Кольцова, «Песня туманная, песня далекая ...» О. Апухтіна, «Новый Год» М. Огарьова, «Прощальная песня» и «Певице» О. Плещеева тощо).

Прикметник *унылый* у значенні «выражающий уныние, проникнутый унынием, исполненный уныния, наводящий уныние своим однообразием» (див. [10]) презентований у словнику без словникової позначки, що могла би вказувати на його пейоративне

забарвлення. Однак даний прикметник може бути віднесений до пейоративної лексики на підставі одного з параметрів пейоративності – за його асоціативним значенням, оскільки він здатний викликати негативні емоційні реакції (розповсюдженими асоціатами на слово-стимул *унылый* є, наприклад, слова *запустение, пустырь, пустошь, сумрак, безнадежность, тоска, безрадостный, бесцветный, блеклый, хмурый, мрачный, серый* тощо) [12]. Семантичне наповнення вищезгаданих асоціативів вказує на пейоративне забарвлення слова-стимулу.

Разом із тим прикметник *унылый*, який традиційно супроводжує іменники *песня й напев* у поетичних рядках, де оспівується народна пісенна творчість, здобуває оцінні співзначення, протилежні його основному прагматичному значенню. Так, у контексті вірша О. Кольцова «Ночлег чумаков» у ряді однорідних членів речення поєднуються пейоратив *унылы* й позитивно-оцінні слова *милы, выразительны*: *И как те песни сердцу милы, // Как выразительны, унылы ...* (Кольцов О. «Ночлег чумаков»). Прикметники *милый, выразительный* (тут – їх короткі форми у множині *милы, выразительны*) викликають позитивні емоції й асоціації, оскільки, називаючи певну ознаку, зазначені прикметники одночасно виражають позитивне відношення до цієї ознаки (порівн. такі словникові дефініції: *выразительный* – «хорошо, ясно выражающий, передающий что-л.» [10]; *милый* – «располагающий к себе; славный, хороший» [10]). Прикметник *унылый* (тут – його коротка форма у множині *унылы*), навпаки, сприймається носіями мови тільки з негативною оцінкою, оскільки його лексичне значення (див. вище) полягає в негативній оцінці позначуваної ним ознаки.

Об'єднані граматично (у контексті вірша О. Кольцова короткі форми прикметників *милы, выразительны, унылы* виконують функцію однорідних присудків) і семантично (у тексті експліцитно висловлена авторська оцінка «песен старини»: *... песням их внимал / С какой-то радостью невольной*), названі лексеми зближуються за своїми оцінними властивостями, набувають тотожного (меліоративного) забарвлення. Однотипність граматичної структури риторичних вигуків «как ... *милы*» – «как *выразительны*» – «[как] *унылы*» у даному контексті є синтаксичним засобом, що інтенсифікує меліорацію. Таким чином, у цитованому віршованому уривку

відбувається зміна оцінного знаку лексеми *унылы* в напрямку меліорації, що дозволяє говорити про виникнення контекстуального меліоратива.

У віршованих рядках *...Но если и есть... // Песни иные, живые, веселье, // Жаль нам допеть нашу песню унылую...* (Апухтін О. «Песня туманная, песня далекая ...») прикметник *унылый* («преисполненный уныния, грустный, мрачный» [10]) протиставлений за семантикою прикметнику *живой* (тут: «выражающий жизненную энергию, подвижность» [10]) і *веселый* («выражающий веселье, исполненный веселья» [10]). Разом із тим у тексті прямо виражена позитивна авторська оцінка «песни унылой», що вербалізується безособовим реченням із предикативом неад'єктивного типу – *жаль*: *Жаль нам допеть нашу песню унылую*. Тобто, суб'єктивна авторська оцінка ознак концепту «народна пісня» не збігається з оцінкою ознак цього концепту, що закріплена в російській національній ментальності.

Експліцитне вираження авторської оцінки *жаль допеть* [унылую песню] в аналізованому віршованому уривку обумовлює зміну негативно-оцінного значення прикметника *унылый* на протилежне. Основне семантичне навантаження в зазначеному відрізку тексту несе модальний предикат *жаль* у значенні «нежелание лишаться чего-либо» [10]. Він актуалізує певний семантичний фон і виступає як засіб інтенсифікації меліоративності лексеми *унылый*.

Концепція Батьківщини в китайській поезії принципово відмінна від тієї, що представлена в розглянутих віршованих текстах російських поетів. Цілісний національний образ Батьківщини у свідомості носіїв китайської мови пов'язаний з величним пейзажем і просторовою перспективою, що знайшло відображення в сукупності лексичних засобів, які використовуються китайськими поетами для його втілення.

Так, у лексичній структурі пейзажних образів домінують найменування природних реалій, пов'язаних за своїми асоціаціями з поняттями «височінь» і «далечінь»: *shan* – «гора» (найбільш частотна лексема), *yuan* – «нагір'я», *shi jing xia* – «крута гірська дорога», *tian* – «небо», *yun* – «хмари», *pu bu* – «водоспад», *he* – «ріка», *hai* – «море». Просторовий об'єм створюється також за рахунок частотного вживання антонімічних дієслів *shang/sheng* («підніматися») – *xialluo* («опускатися/падати»), прислівників *gao*

(«високо») і *yaο* («далеко»), а також іменників, які є прямим найменуванням поняття «довжина» (*chi* – «чи» [міра довжини рівна 0,33 м] і *li* – «лі» [міра довжини рівна 500 м]). Порівняймо такі вірші: «Біле сонце скачується схилами гір, // Ріка Хуанхе впадає у велике море, // Якщо прагнеш подивитися на тисячі чи вдалину // Піднімися на поверх вище» – Ван Чжихуань «Піднявшись на терем Гуанцюе» (тут і далі цитуються вірші зі збірок [1; 2; 6; 7]); «Сонце освітло круту гору, і [над рікою] піднявся ліловий дим [тут «дим» – дрібні бризки води, які утворюються водоспадом]. // Здалека водоспад схожий на білу тканину, що парить над рікою // І падає з висоти трьох тисяч чи. // Здається, начебто небесна ріка [«небесна ріка» – метафоричне найменування Чумацького Шляху, традиційне для китайської поезії] опускається на землю» – Чи Бо «Дивитися на водоспад гори Лу Шань»; «Піднімуся на гору по крутій кам'янистій дорозі, // Там, де плавають хмари, теж є будинок; // Зупиню віз, щоб помилуватися ліквідамбаром [ліквідамбар – листопадне дерево, восени його листя стає яскраво-червоним] під сонцем, що заходить // Листи його, покриті інеєм, червоніші квітів весняних у лютому» – Ду Му «Похід у гори».

З уявленням про висоту пов'язаний також образ гірських вершин, що вкриті снігом, – це пояснює частотне використання конверсивів *xue* («сніг») – *xue* («сніжний») і слів, які асоціюються з образом снігу: *bai* («білий»), *shuang* («іній»), *dong* («зима»). Наприклад, такі вірші: «Гори покрилися снігом і поховалися птахи, // [Снігом] замело шлях й сліди. // Самотній старий рибалка в рогожі на човнику // Ловить [рибу] у снігопад» – Лю Цзуньюань «Сніг над рікою»; «Коли наступає глибока зима, // Немає вже й слідів квітів. // Однак квіти китайської абрикоси непокірливі, // Тільки дерево [абрикоси] розпускається на вітрі й у снігу» – Чень І. «Квіти китайської абрикоси».

Для деталізації пейзажних описів використовується лексика, що називає, зокрема, мінерали й тканини для прикраси (*bi yu* – «нефрит», *si* – «шовк із натурального волокна»; порівн. образ ситцю в російській поезії: *серенький ситец* [небес], *дешевенький ситец* [небес] у творі С. Єсеніна «Низкий дом с голубыми ставнями ...»), рослини з яскравими квітами й листям (*hua* – «квіти», *mei* – «китайський абрикос», *feng* – «ліквідамбар»), яскраві відтінки кольорів (*zi* – «ліловий», *hong* «червоний», *hong si huo* – «вогненно-червоний»

та ін.). Імпліцитно виражене цими лексемами значення «яскравий, гарний» експлікується вживанням слів *xi zi* («красуня») і *pong to* («прикрашатися»): «Висока верба прикрашена зеленим нефритом, // [Її гілки] опускаються сотнями шовкових ниток, // Не знаю, хто кроїв її тонке листя» – Хэ Чжичжан «Пісня про вербу»; «Сонце піднімається через обрій і забарвлює ріку у вогненно-червоний колір, // Весна наступає, і вода в ріці стає зеленувато-блакитною» – Бо Цзюйи «Спогад про південь»; «У дощову погоду гори в хмарах і тумані, // Але озеро Сиху подібне до красуні, // Яка гарна й коли прикрашається, і коли не прикрашається» – Су Ши «Милуватися сонячним і дощовим пейзажами на озері Сиху».

Таким чином, аналіз російських і китайських віршованих текстів показав, що лексична структура образу Батьківщини в російській поезії може включати слова з негативним емотивним значенням, опозитивні за семантикою словам, які експлікують авторську оцінку, тоді як у китайській поезії лексичними засобами втілення образу Батьківщини є лексеми, які традиційно виражають позитивні конотації.

Матеріали даної статті можуть знайти застосування в процесі лінгвостилістичного аналізу російських поетичних текстів у групах китайських студентів-філологів. Наприклад, на уроці РЯІ доречним буде використання вправ, побудованих за наступним зразком:

1) «Прочитайте прилагательные, приведенные ниже. Разбейте их на 2 группы в зависимости от того, какую оценку, положительную или отрицательную, они несут. В средней колонке напишите соответствующее слово с нейтральным значением. Дайте ваши примеры: *громоздкий (шкаф), целебная (пицца), оглушительная (музыка), черепаший (шаг), пленительный (пейзаж), смазливая (девушка), волшебный (напиток), геройский (поступок), алчный (хозяин)...*».

Модель:

–	0	+
громоздкий ...	большой	
	полезный	целебный...

2) «В стихотворном отрывке *Унылая пора! Очей очарованье! Приятна мне твоя прощальная краса – Люблю я пышное природы увяданье ...* (Пушкин А. «Унылая пора! Очей очарованье ...») найдите

слова, которые являются пейоративами/мелиоративами по своему лексическому значению либо по своей стилистической окраске, и слова, которые являются контекстуальными пейоративами/ мелиоративами. Укажите, в каких словосочетаниях совмещаются слова с противоположным эмотивным значением».

Значну частину іноземної студентської аудиторії Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна складають представники інших народів (не тільки китайського), тому авторами планується у подальшому залучити до аналізу зразки віршованих творів, наприклад, арабської, туркменської чи азербайджанської поезії.

Безперечно, що такі матеріали сприятимуть підвищенню мотивації іноземних студентів аналізувати віршовані тексти зокрема, й ефективності уроку взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бо Цзюйи. Стихотворения / Цзюйи Бо; в пер. с кит. Л. Эйдлина. – М. : Худож. лит., 1978. – 303 с.
2. Бо Цзюйи. Четверостишья / Цзюйи Бо; пер. с кит., вступ. ст. и коммент. Л. Эйдлина. – М. : Гослитиздат, 1949. – 224 с.
3. Васильева АН. Курс лекций по стилистике русского языка / А.Н. Васильева. – М. : Рус. яз., 1976. – 192 с.
4. Гореликова М.И. Интерпретация художественного текста : пособие для преп. / М.И. Гореликова. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 80 с.
5. Гореликова М.И. Лингвистический анализ художественного текста / М.И. Гореликова. – М. : Рус. яз., 1989. – 151 с.
6. Китайская классическая поэзия в переводах Л. Эйдлина. – М. : Худож. лит., 1975. – С. 177–292.
7. Классическая поэзия Индии, Китая, Кореи, Вьетнама, Японии / [кол. сост.] // Библиотека всемирной литературы. – М. : Худож. лит., 1977. – Сер. 1. – Т. 16. – С. 306–312.
8. Кулибина Н.В. Зачем, что и как читать на уроке. Художеств. текст при изучении рус. яз. как иностранного / Н.В. Кулибина. – СПб: Златоуст, 2001. – 263 с.
9. Кулибина Н.В. Читаем стихи русских поэтов : пособие по обучению чтению худож. лит. / Н.В. Кулибина. – СПб. : Златоуст, 1999. – 96 с.
10. Новейший большой толковый словарь русского языка / Сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. – СПб.; М. : Рипол – Норинг, 2008. – 1536 с.
11. Пабауская Т.И. Пособие по лексической синонимии / Т.И. Пабауская // Междунар. семинар преп. рус. яз. зарубеж. стран. Отд-ние

- по преподаванию рус. яз. иностр. учащихся при филол. фак. МГУ. – Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1975. – С. 28–40.
12. Славянский ассоциативный словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский / Сост. Н.В. Уфимцева, Г.А. Черкасова, Ю.Н. Караулов, Е.Ф. Тарасов. – М. : 2004. – 792 с.